

Plan 1

Stilla natur. Oskar Bergman

18 februari – 20 augusti 2023

Oskar Bergman (1879–1963) var en gång en av Sveriges mest populära konstnärer och tillhörde även Signe Maria och Ernest Thiels favoriter. De spelade en avgörande roll för Bergmans karriär. Förutom tidiga inköp av hans verk gav paret Thiel honom kost och logi i sitt konstnärshem i Saltsjöbaden under några år vid förra sekelskiftet. Bergman blev nära vän med sina mecenater, en vänskap som bestod även sedan Thiel hade förlorat sin förmögenhet och sålt galleriet till staten.

Minutiöst utförda landskapsmålningar av främst svensk natur och svenska städer i klara färger och skimrande ljus är kännetecknande för Oskar Bergman. Men han sökte sig också utanför landets gränser och fann motiv i Frankrike och Italien. Bergman är mest omtalad som akvarellist, men arbetade även i andra tekniker och utmärkte sig särskilt för sin exceptionella observationsförmåga som tecknare. Det är extra tydligt i hans närstudier av naturen och årstidernas växlingar.

Till skillnad från romantikens dramatiska landskapsmåleri är Oskar Bergmans tolkningar av naturen återhållsamma och fridfulla. Det är stilla natur i litet format med stor detaljrikedom, ibland nästan fotorealistiskt. Samtidigt har konstverken en påfallande sagostämning. Lite av magin i hans bilder ligger i att de pendlar mellan olika tillstånd, att de trots de föreställande motiven är svårbestämda.

Oavsett tidens strömningar höll Oskar Bergman fast vid sin motivkrets och blev i omgångar såväl uppburen som bortglömd. Med *Stilla natur* lyfter Thielska Galleriet fram Bergman ur skuggorna och belyser konstnärskapets rikedom i en tematisk presentation med över 150 verk i olika tekniker. Bergman var inte bara målare och tecknare utan också grafiker och illustratör, han designade gobelänger och tapeter samt dekorerade möbler.

Skogens djup

Ett träd i Humlegården blev avgörande för Oskar Bergmans konstnärliga bana. Det var när han som tonåring satt i parken och tittade på en lind, noga studerade dess yttre och inre karaktär, som han insåg att ”om jag återger den, precis som jag känner och ser nu så kan jag hålla på med det inför vilket motiv som helst så länge jag lever”.

Träd och skogsdungar av alla de slag är centrala motiv i Oskar Bergmans konst. Ibland är träden lite trolska som i sagorna och antar nästan mänsklig gestalt, ibland ger detaljskärpan en närmast fotorealistisk känsla. Djurgårdens gamla ekar och skogsbackar hade en särskild plats i konstnärens hjärta. Där vistades han om somrarna som barn och inledde sitt närstudium av naturen med särskilt fokus på årstidernas växlingar. Bergman återkom ofta till sina favoritplatser. Några av hans tidiga teckningar i detta rum utgår sannolikt från trakterna kring Djurgårdsbrunn och Kaknässkogen liksom från Saltsjöbaden, där han bodde som stipendiat i makarna Thiels konstnärshem.

Det var på Tekniska aftonskolan i Stockholm (nuvarande Konstfack) som Oskar Bergman lärde sig att teckna och med stöd från Signe Maria och Ernest Thiel kunde han fortsätta sina studier i Italien. I några skogsmotiv kan vi se hur Bergman som ung tog intryck av olika konstrikningar: *Korset* (1904) bär tydliga drag från romantiken medan *Offerlunden I* och *II* (1905), med motiv från Borgheseparken i Rom, är influerade av symbolismen och en av dess främsta företrädare, konstnären Arnold Böcklin (1827–1901).

Den stora oljemålningen *Offerlunden II* visas i matsalen en trappa upp.

Biografi

1879 – Oskar Bergman föds den 18 oktober i Stockholm.

1896–1900 – Studier vid Tekniska aftonskolan i Stockholm.

1896 – Assistent till konstnären Gösta Krehl. Första resan till Gotland. Får plats som målarlärling.

1901 – Dekorationsmålare i Visby. Kort resa till Berlin. Uppsöker Ernest Thiel för första gången och säljer en teckning.

1902–1905 – Bor periodvis i paret Thiels konstnärshem i Neglinge, Saltsjöbaden.

1904 – Blir elev till den franske symbolisten Armand Point på hans målarskola i Fiesole, Italien. Ernest Thiel köper *Snöstudie* och flera andra verk.

1905 – Reser runt i Italien. Utför *Offerlunden I* och *II*. Följer med Point till Frankrike. Utställningsdebut i Konstnärshuset i Stockholm med Ivar Arosenius, Arvid Jacobsson och Gerhard Henning.

1906 – Bosätter sig i skärgården (fram till 1914). Separatutställning på Hallins konsthandel i Stockholm.

1907 – Får akvarellen *Den första snön* publicerad i *Strix* julnummer.

1908 – Separatutställning i Helsingfors.

1909 – Deltar i Sveriges Allmänna konstförenings utställning i Stockholm med Ester Almqvist, Eva Åström och Arvid Jacobsson. Separatutställning på Galerie Edward Schulte i Berlin. Inleder samarbete med Handarbetets Vänner och Licium, utför förlagor till gobelänger.

1910-11 – Ställer ut i Wien, Rom, Brighton, Dresden och Berlin. Tar intryck av japonismen och målar bl.a. *Is efter storm*.

1912 – Ställer ut på Hallins. Genombrott. Reser till Berlin, München, Verona, Venedig och Florens. Målar *Italiensk stad*.

1914 – Medverkar i Baltiska utställningen i Malmö. Gifter sig med Ella Ullman (1885–1979). Lär sig etsa och utför ca 80 etsningar fram till 1919.

1915 – Sonen Lars Olof föds. Separatutställning i Malmö. Erhåller guldmedalj på Panama-Pacific Exposition i San Fransisco.

1916 – Första retrospektiva utställningen ordnas av Konstföreningen (SAK). Deltar i grupputställningar i Brooklyn och Köpenhamn.

1917 – Ställer ut på Liljevalchs och Gummessons i Stockholm (även separat 1923, 1924 och 1933). Köper hus i Saltsjöbaden. Akvarellen *Strand* (1916) köps in till Nationalmuseum.

1920 – Separatutställning i Helsingborg. Reser till Skåne för att måla, återvänder nästan varje vår fram till sin död.

1921 – Dottern Ingrid föds. Separatutställning i Malmö rådhus och grupputställning i Pittsburgh.

1926 – Ställer ut i Hamburg. Målar akvarellen *Blommor, Gotland*.

1927 – Separatutställning i Helsingborg. Deltar i utställning med svenskt konsthantverk på Metropolitan i New York.

1929 – Ställer ut på Liljevalchs. Reser till Frankrike, målar bl.a. *Kanal vid Marne* utanför Paris.

1931 – Separatutställning på Galerie Moderne i Stockholm (även 1935 och 1937). Målar stadslandskapet *Kväll i Hälsingborg*.

1939 – Retrospektiv på Galerie Moderne. Bergmans konst återupptäcks. Hans akvareller med björkar och sippor, vinterbilder och Stockholmsvyer blir särskilt populära.

1940 – Retrospektiv på Svensk-franska konstgalleriet i Stockholm. Första biografien, författad av Otto G. Carlsund, publiceras.

1947 – Separatutställning på galleriet Färg och Form i Stockholm.

1950 – Målar ett femtiotal verk i södra Frankrike, däribland *Cros de Cagnes*.

1953 – Separatutställning på Konstakademien i Stockholm.

1957 – Tilldelas Egron Lundgren-medaljen av Gustaf VI Adolf.

1962 – Målar sin sista akvarell, *Snöfall över skärgård*.

1963 – Avlider den 20 juli i Saltsjöbaden.

Vildblommor

Blomstermotiv i form av prunkande ängar eller enskilda studier av vilda blommor klingar genom hela Oskar Bergmans konstnärskap. I etsningar, teckningar, akvareller, oljor och som dekor på skåp (snickrade av sonen Lars Olof) möter vi minutiöst målade blommor när de just har slagit ut. I en akvarell från 1926 skildras en gotländsk sommarängs magnifika överdåd. Motivet byggs liksom upp underifrån där klöver, vicker, ärenpris, gul vallmo och potentilla bildar en grund från vilken mängder av prästkragar sträcker sig mot himlen. Horisontlinjen ligger högt och förstärker känslan av ett oändligt hav av blommor. I andra målningar har blommor och fjärilar tagits från sitt naturliga sammanhang och frilagts mot en guldgrund.

Intresset för blommor är beständigt men teknikerna varierar. På 10-talet var Oskar Bergman inspirerad av den tyske renässansmästaren Albrecht Dürers (1471–1528) grafik och gjorde många etsningar, bland annat av nypon och gullvivor. Några decennier senare arbetade han i stället i olja på pannå med guldgrund, en medeltida teknik. Akvareller däremot utförde han genom hela sin karriär.

Oskar Bergmans blommor är så precist utförda att de slår över i det överkliga. Det handlar inte om realism, istället tycks han vilja fånga en drömsk stämning med detaljrikedomen. Bergman målade inte inför motivet, ute i naturen, utan skissade i blyerts och gjorde summariska färgnoteringar. Det omsorgsfulla komponerandet av själva målningen skedde hemma i ateljén.

I sällsynta fall målade Oskar Bergman stilleben; två exempel visas i korridoren här intill. De avbildade föremålen i *Ryskt, kinesiskt och persiskt* (1952) vittnar om hans intresse för orientalisk konst.

Vidgade vyer

Vid sidan av träd och blommor målade Oskar Bergman städer och landskap. Det är inte det larmande storstadslivet eller det hårda arbetet på åkern som tolkas. Istället vilar ett lugn över staden och landsbygden, som om de fångats i arla morgonstund långt innan någon har vågat sig ut. Det är stämningsfulla vyer över stora områden, som i *Skymning över Stockholms ström* (odat.) eller *Från Vagnhärad* (1941), men lika ofta närstudier av någon enskild plats. Yttersta Tvärgränd på Söder i Stockholm var exempelvis ett motiv Bergman gärna återkom till vid alla möjliga tidpunkter och årstider.

I Sverige var det främst motiv i Stockholm, Skåne och på Gotland som fångades av Oskar Bergmans pensel. Han sökte sig även utomlands, framför allt om våren. Paret Thiel finansierade hans första resa till Italien där Bergman inspirerades av konsten från ungrenässansen. Vi ser det tydligt i hans knivskarpa skildringar i bleka färger av Toskanska byar som tornar upp sig i ett böljande landskap med exakta återgivningar av minsta växtlighet. Detaljrikedomen för tankarna till de utblickar som återfinns i bakgrunderna av de italienska 1400-tals mästarnas tavlor. På senare år for Bergman till Frankrike, där en målning av en kanal vid Marne vittnar om hans intresse för centralperspektivets förmåga att uttrycka djup.

Människan är en sällsynt gäst i Oskar Bergmans värld, men de som finns dyker för det mesta upp i stadsmotiven. En naivistisk tolkning av ett romskt läger är ett av få verk där människan står i centrum. Vanligtvis är hon snarare en del av kompositionen, likvärdig med andra bildelement. I en målning från stranden i den franska kuststaden Cros de Cagnes ses fiskare göra ordning sina nät. Ändå är det tydligt att Bergman har fascinerats av den repetitiva formen, snarare än av yrkesmännen.

Stilla natur

I den lilla oljemålningen *Strandmotiv på guld* från 1937 händer något ovanligt i Oskar Bergmans bildvärld. Det blåser. Det blåser så till den grad att de lövlösa träden i förgrunden böjer sig som för en storm. Annars är stillheten anmärkningsvärt påtaglig. Oavsett vilken årstid han målar, är det stilla natur som möter. *Torkväder* (1961) är närmast lustig i detta avseende. Vinden får tvätten att flaxa på tvättstrecket, men den omgärdande naturen förefaller helt oberörd.

Oskar Bergman målade alla årstider, men vintern och våren dominerar. I vinterlandskapen skildrar konstnären tunga snötäcken som ligger över naturen och försätter den i vila. Här kan vi se tydliga likheter med Gustaf Fjaestads (1868–1948) vintermotiv. Symptomatiskt nog blev det också en vinterskildring med ett stilla snöfall över Erstaviken som kom att bli konstnärens sista akvarell.

Bland vintermotiven finns också tolkningar av övergångstillstånd, både i *Senvinter* (1908) och *Vårvinter. Ljusterö* (1937) börjar snötäcket ge efter och blotta marken. Våren, Oskar Bergmans favoritårstid, är på väg. Det var längtan efter våren som var drivkraften när han begav sig söderut, för att möta den på vägen. Våren är löftenas tid och därmed den period som lämpar sig bäst för Bergmans spiritualistiska vision om konsten som uppenbarare av det gudomliga ljuset i naturen.

Det var på våren som Oskar Bergman gärna målade sina björkar, det motiv han kanske är mest känd för. Björkarna står ofta bland vitsippor och sträcker sig stolt mot en klarblå himmel medan skira, ljusgröna blad spricker fram. Det kan vara svårt att se när hans verk är utförda, björkmotivet i *Vår* från 1915 skiljer sig inte nämnvärt från *Vårbjörkar* som tillkom 1961. Det visar hur Bergman tidigt fann sitt uttryck och höll fast vid det, oberoende av modernismens strömningar.

Strandkanten

Skärgården med sina kobbar, skär och steniga stränder hörde till Oskar Bergmans käraste motiv. När han hade haft sin debututställning 1905 var det dit han flyttade och 1917, efter en kort sejour i Stockholms innerstad, bosatte han sig för gott med familjen i Saltsjöbaden.

Om våren reste Oskar Bergman söderöver men sommaren spenderade han gärna i skärgården med fru och barn. Ibland gästade han Ernest Thiel på ön Fjärdlång för att måla. I likhet med förebilden Axel Sjöberg (1866–1950) sökte han sig till Sandhamn och Långviksskär. Här målade Bergman inte bara havet utan också bebyggelse och människor, som i *Sommarkväll i Sandhamn* (1919). Han hämtade även motiv från Ljusterö, Nämö, Dalarö och Utö.

Oskar Bergman skildrade gärna stränder, där hav möter land. I en målning från Gotland skymtar strandkanten bakom en rad pilar. Ett vanligt motiv är bukten. Här är gränsen mellan elementen diffus, vattnet har liksom gröpt ur en bit av landet. Ibland backade konstnären så att havet hamnade i bakgrunden där den bildar en fond mot vilken träd, berg och öar framträder. I *Kväll, Ljusterö* (1908) är det skymningens stillhet som återges och slöjmolnen avtecknar sig mot himlen.

Vidsträckta motiv varvades med målningar där Oskar Bergman gick nära och gestaltade de små detaljerna. I det tidiga verket *Reflexer* (1905) ligger horisontlinjen så högt att den närliggande vattenyta och några enstaka grenar från ett träd utanför bildrummet dominerar motivet. Det stiliserade, nästan grafiska uttrycket visar hur Bergman i likhet med många andra konstnärer vid förra sekelskiftet tog intryck av japonismen.

I skärgården hittade Oskar Bergman både stämningsfulla motiv och detaljer som gav utlopp för hans fantasi. I den pastosa oljemålningen *Ytterskärgård* (1933) kan vi följa hur han fascinerats av den låga och färggranna vegetationen.

Illustrationer och gobelänger

När Oskar Bergman begav sig ut i naturen hade han alltid ett ritblock med sig för att teckna. I skämttidningen *Strix* julnummer 1907 fick konstnären visa på sin skicklighet att modellera landskapets linjer i den japonistiska vinterskildringen *Den första snön*. Bergman gjorde även andra illustrationer; han handmålade affischer till flera av sina utställningar och på 1940-talet anlidade Wahlström & Widstrand honom som bokillustratör. För dem skapade han omslag och vinjetter till såväl äldre som nyutkommen skönlitteratur av författare som Jascha Golowanjuk (1905-1974) och den persiske, klassiske, poeten Omar Khayyám (ca.1048–1131). Ibland improviserade han fram egna illustrationer, som när han målade akvareller i ett exemplar av Horatius *Oden*. I montern visas även handtecknade vykort och illustrerade trycksaker ur Bergmans familjearkiv.

Under en kort period ägnade sig Oskar Bergman åt gobelänger. Han hade länge varit intresserad av muralmåleri och formgav sina bildtapeter i ett monumentalt format. Motiven återger ofta träd och grenar formade i dekorativ jugendstil. Den textila konsten fick ett nytänkande kring sekelskiftet 1900. Enligt författaren Ellen Key (1849–1926) fanns skönheten i enkla, välgjorda bruksting med harmoniska och funktionella former samt klara, rena färger. Bergmans kartonger vävdes i samarbete med textilateljén Licism, som grundades av Agnes Branting från Handarbetets Vänner. Mellan 1909 och 1914 visades flera av Bergmans gobelänger på utställningar för konsthantverk. På 1920-talet formgav han även papperstapeten *Sippor* för Boråstapeter, som nu åter finns i produktion.

Konstkritiken

Den svenska pressen hade först svårt att ringa in Oskar Bergmans konstnärskap då han inte ingick i en konstnärsguppering eller förhöll sig till ett manifest. Debuten på Konstnärshuset 1905 blev en publikframgång, men mottagandet i pressen var bitvis svalt. Svenska Dagbladets kritiker Tor Hedberg menade att den 25-årige debutanten saknade personlig stil och tolkade naturen på ett konstlat sätt.

Den hårda kritiken påverkade inte Bergman som fortsatte att måla idylliska utsnitt av naturen med samma detaljskärpa som tidigare. Vid genombrottet på Hallins konsthandel i Stockholm 1912 hade hans artistiska egenart till slut övertygat den tongivande kritikern August Brunius: "[Bergmans] känslighet för nyanser i färg är uppdriven till en märklig höjd: det ligger både värme och virtuositet i det sätt varpå han leker med olika toner".

Bergmans målningar uppskattades också utanför Sverige. I recensioner av separat- och grupputställningar i Berlin, Dresden, Wien och Brighton, framgår att hans måleri sågs som något genuint svenskt. Det gällde inte minst vintermotiven, vilka uppfattades som exotiska.

Men framför allt var han en flitig utställare på hemmaplan. Med retrospektiven på Svensk-franska konstgalleriet 1940 befann sig Oskar Bergman på krönet av sin karriär och vid samma tid lyftes hans konstnärskap fram i en inträngande monografi av Otto G. Carlsund. Åren efter andra världskriget skedde en viss omvärdering av Bergmans konst, som på ett tydligare sätt än tidigare kom att stå för värme, optimism och framtidstro.

Plan 2

Söderbergsrummet

Författaren Hjalmar Söderberg (1869–1941) var ofta på besök hos Signe Maria och Ernest Thiel och brukade då bo i detta gästrum intill salongen. Thiel och Söderberg delade ett intresse för schack, de hade ofta flera partier på gång samtidigt och skickade dragen till varandra med hjälp av korta anteckningar i brev eller vykort. Här finns författarens sekretär och delar av deras brevkorrespondens med schackdrag illustrerade. Intill hänger Söderbergs porträtt målat av Gerda Wallander år 1916 och några av författarens egna teckningar.

I rummet finns även flera konstnärer representerade som var Oskar Bergmans (1879-1963) förebilder och konstnärsvänner. Här visas Arvid Jacobssons stadsvyer, Axel Sjöbergs stormiga hav, Olof Ågrens fantasifulla mångård, Pelle Swedlunds dunkla stadsmotiv från Brügge i Belgien och David Edströms inkännande skulpturer från Italien. Flera av dessa konstnärer har, liksom Bergman, bott på det konstnärshem i Neglinge i Saltsjöbaden som makarna Thiel finansierade under några år kring förra sekelskiftet. Där erbjöds konstnärer fri kost och logi för att kunna ägna sig åt sitt skapande. Även författaren Hjalmar Söderberg bodde på konstnärshemmet under en period.

Intill fönstret hänger skissen *Musikens portik* gjord av den franske symbolisten Armand Point år 1903. Oskar Bergman fick undervisning av Point i hans målarskola i Fiesole under sin vistelse i Italien, en resa som makarna Thiel finansierade genom inköp av flera av Bergmans verk. En annan av hans förebilder är Gustaf Fjaestad som i detta sammanhang är representerad med två detaljerade naturskildringar av berghällar och lövverk.